

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ,
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ І ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Студента 2 курсу 2МГМУз групи

Ступеня вищої освіти магістра

Галузі знань 07 Управління та адміністрування

ОПП Менеджмент. Управління освітнім

закладом (за типом)

Спеціальності 073 Менеджмент

Антонюка Руслана Івановича

Науковий керівник:

Галузяк В.М., д-р пед. наук, проф.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії: _____

Члени комісії: _____

Вінниця – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ	7
1.1. Основні підходи до вивчення організаційної культури	7
1.2. Проблема розвитку організаційної культури освітнього закладу.	19
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СФОРМОВАНOSTІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	29
2.1. Критерії сформованості організаційної культури закладу загальної середньої освіти.....	29
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	39
Висновки до другого розділу	47
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ.....	49
3.1. Технологія управління розвитком організаційної культури закладу загальної середньої освіти	49
3.2. Апробація технології управління розвитком організаційної культури закладу загальної середньої освіти.....	62
Висновки до третього розділу	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Глибинні соціокультурні перетворення відбуваються в усіх сферах життя українського суспільства, в тому числі в освіті, яка перебуває в стані реформування. Успішність педагогічних реформ значною мірою залежить від якості управлінської діяльності керівників освітніх закладів, їх здатності формувати в педагогічному колективі атмосферу творчого пошуку та конструктивної взаємодії. Проблеми організаційного розвитку очолюваних закладів є пріоритетними в діяльності керівників, однак такий нематеріальний ресурс, як організаційна культура, на сьогодні використовується недостатньо. Важливість організаційної культури як фактору особистісно-професійного становлення суб'єктів педагогічного процесу та організаційного розвитку закладу освіти актуалізує потребу у всебічному вивченні цього феномену.

Дослідники, які вивчають проблеми соціального управління (А. Гайструк, А. Зайченко, Д. Гвішіані, Л. Карамушка, Е. Мурашко, В. Михальчук, П. Прокоп'єва, О. Пригожий, Ж. Серкіс, А. Радул, І. Сняданко, Т. Шамрай, А. Шевченко), пов'язують успішні перетворення в галузі освіти з формуванням організаційної культури освітніх закладів.

Ефективність діяльності освітнього закладу значною мірою залежить від професіоналізму та компетентності управлінської команди й педагогічного колективу. Підвищення ефективності управління закладом загальної середньої освіти потребує розвитку організаційної культури, що розуміється як сформована у його працівників система ціннісних орієнтацій, поглядів, принципів, традицій, уявлень про освітню установу та суб'єктів освітнього процесу. Організаційна культура – це базовий елемент внутрішнього середовища освітнього закладу, що характеризується пріоритетними цінностями і нормами, сформованими традиціями, звичаями, ритуалами і зразками поведінки.

Науковцями обґрунтовано сутність феномену організаційної культури

(Ю. Красовський, Дж. Гібсон, Л. Карамушка, В. Співак), виявлено параметри організаційної культури (О. Креденцер), досліджено функції організаційної культури (В. Лазаренко, Ю. Василенко), розроблено принципи формування організаційної культури (Д. Бодді, І. Бакуль, О. Віханський). Водночас, в умовах глибинних соціально-економічних змін в Україні потрібні нові підходи до управління закладами загальної середньої освіти.

Недостатня увага теоретиків і практиків освітнього менеджменту до формування організаційної культури, оцінювання її сформованості, а також необхідність науково-методичного супроводу становлення організаційної культури загальноосвітнього закладу обумовили вибір теми дослідження: *«Управління розвитком організаційної культури закладу загальної середньої освіти»*.

Мета дослідження: з'ясувати особливості організаційної культури закладу загальної середньої освіти та розробити технологію управління її розвитком.

Завдання дослідження:

- обґрунтувати значущість організаційної культури як фактору підвищення професійної компетентності адміністрації і персоналу загальноосвітнього закладу;
- систематизувати вітчизняні і зарубіжні підходи до розуміння організаційної культури, визначити основні характеристики і критерії сформованості організаційної культури загальноосвітнього закладу;
- розробити технологію управління розвитком організаційної культури закладу загальної середньої освіти;
- здійснити апробацію технології управління розвитком організаційної культури закладу загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження: організаційна культура закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: технологія управління розвитком організаційної культури загальноосвітнього закладу.

Теоретичною основою дослідження виступили положення загальної теорії управління, концепції організаційної культури та організаційного розвитку, теорії трудової мотивації, економіки праці, розроблені вітчизняними і зарубіжними дослідниками організаційної культури та соціального управління. Розвиток організаційної культури освітніх закладів ґрунтувався на теорії конкурентних організаційних цінностей (Р. Куїн, К. Камерон); концепції управлінських умінь, адекватних різним видам організаційної культури (Л. Карамушка, К. Камерон, Р. Куїн П. Карстаньє, А. Шевченко); теорії освітнього менеджменту (В. Беспалько, Ю. Конаржевський, Г. Сухобська, Г. Чепуренко, Т. Шамрай, С. Шекшня, В. Шпак); теоретичних підходах до проектування освітніх закладів (В. Лазаренко, М. Поташник).

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс **теоретичних і емпіричних методів**: аналіз та узагальнення філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних джерел з досліджуваної проблеми; моделювання й проектування діагностичної діяльності; соціологічні і психолого-педагогічні методи (бесіда, інтерв'ю, анкетування, метод експертних оцінок, самооцінювання, аналіз документації).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі 8 загальноосвітніх закладів м. Вінниці та Вінницької області. Всього у дослідженні взяли участь 16 керівників і 158 працівників загальноосвітніх закладів.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні концептуальних основ управління розвитком організаційної культури загальноосвітнього закладу, зокрема: з'ясовано зміст поняття «організаційна культура»; виокремлені компоненти організаційної культури загальноосвітнього закладу; розроблена модель управління організаційними змінами, спрямована на підвищення трудової мотивації та забезпечення розвитку організаційної культури загальноосвітнього закладу; визначені умови, за яких організаційна культура стає вагомим фактором інноваційного

розвитку загальноосвітнього закладу.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що:

- запропонована технологія управління розвитком організаційної культури загальноосвітнього закладу;

- модифіковані й апробовані інструменти діагностування й оцінювання організаційної культури загальноосвітнього закладу;

- розроблено матеріали, які можуть використовуватися в управлінні загальноосвітніми закладами.

Апробація результатів дослідження відбувалася у формі виступів на науково-практичних конференціях, практичних семінарах та засіданнях педагогічних рад загальноосвітніх закладів.

Публікації. Основні положення кваліфікаційної роботи опубліковані в науковій праці загальним обсягом 1,21 д.а., а також 2 статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 85 сторінках. Бібліографія містить 123 найменування. Робота містить 7 таблиць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О.В. Демократія: конфліктність і толерантність. *Діалектика суспільного розвитку в умовах перебудови: Вісник Черкаського пед. ун-ту*. Черкаси, 2013. № 40 9293). С. 12 – 21.
2. Албастова Л.М. Технології ефективного менеджменту: навчально-практичний посібник. Київ: «Вид-во ПРИОР», 2008. 262 с.
3. Андрійчук Г. М. Соціальна психологія. Київ: Вища школа, 2004. 220 с.
4. Ашуренко В. Г. Соціальні аспекти управління. Київ: Наука, 2001. 216 с.
5. Бакуль І. І. Співвідношення професійних здібностей до прийняття і виконання рішень на різних рівнях управлінської ієрархії: Автореферат. дис...к-та психол. наук. Київ, 2003. 28 с.
6. Белюк М.Р. Команди менеджерів: секрети успіху і причини невдач. Харків.: НІРРО, 2013. 315 с.
7. Беляцький Н.П. Менеджмент. Основи лідерства. Полтава: Нове знання, 2002. 250 с.
8. Берн Е. Лідер і група: про структуру і динаміку організацій і груп. Київ: Думка, 2001. 320 с.
9. Беспалько В. П. Елементи теорії управління процесом навчання. Київ: А.С.Київ, 2001.- 264 с.
- 10.Блейк К. Р., Мутон Д. Наукові методи управління. Київ: Наукова думка, 2017. 247 с.
- 11.Богданович І.В. Організаційно-педагогічні основи управління інноваційною освітньою установою: Автореф. дис... к-та пед. наук. Київ, 2016. 20 с.
- 12.Бодди Д., Пэйтон Р. Основы менеджмента. СПб.: Питер, 2009. 816 с.
- 13.Василенко Ю.В. Школа як об'єкт управління. Київ: Освіта, 2004. 186 с.
- 14.Гайструк А.К. Як потрібно працювати. Практичний вступ у науку організації праці. Київ: Економіка, 2002. 279 с.
- 15.Галузьяк В. М. Класифікація стилів педагогічного спілкування. *Проблеми*

- освіти: Наук.-метод. зб.* / Кол. авт. Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2001. Вип. 26. С. 23-33.
16. Галузяк В. М. Педагогічна влада: сутність, форми, ефекти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія»*. Випуск 44. Вінниця, 2015. С. 9-17.
17. Галузяк В. М. Стилi педагогічного керівництва та їх ефективність. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія»*. Випуск 42. Частина 1. Вінниця, 2014. С. 80-87.
18. Галузяк В. М. Характеристики освітнього середовища як фактору особистісного розвитку майбутніх учителів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 39. Ч. 3. С. 114 – 120.
19. Галузяк В. М., Сметанський М.І. Педагогічна влада та її виховний потенціал. *Педагогіка і психологія*. 1996. №4. С.32-38.
20. Галузяк В. М., Холковська І.Л. Педагогічна діагностика: Курс лекцій. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 164 с.
21. Галузяк В.М., Холковська І.Л. Управління організаційною культурою загальноосвітньої школи. *Університет Школа : співпраця в умовах євроінтеграції : монографія / Акімова О.В., Фрицюк В.А., Троян Г.В. [та ін.]* Вінниця : «Твори», 2019. С. 119-140.
22. Гвішіані Д.М. Організація та управління. Київ: Наука, 2002. 126 с.
23. Гібсон Дж. Л. Організації: поведінка, структура, процеси. Київ: Інфра, 2000. 662 с.
24. Грейсон Дж. Київ Американський менеджмент на порозі ХХІ століття. Київ, 2011. 319 с.
25. Грошовенко О.О. Організаційна культура. Київ: ЛАДА, 2004. 348с.
26. Губенко В. В. Теорія і практика інтегральної освітньої технології. Київ: Освіта, 2001. 224 с.

27. Гуляр Ф. Ж. Перетворення організації: Переклад з англійської. Київ: Алгол, 2018. 376 с.
28. Гуманізація і демократизація освіти: інновації і нововведення: Тези матеріалів наук.-практ.конф. Умань: Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини. Умань: ПП Жовтий О.О. 321с.
29. Демократизація освіти і підготовка фахівців для школи: Міжвуз.зб.наук.праць /Під ред. О. А. Астахової. Київ: Український педагогічний університет, 2017. 312 с.
30. Демократизація управління освітніми установами і системами: проблеми і перспективи : Матеріали міжнар.наук.-практ.конф. Київ: Національний університет ім. Т.Г. Шевченка/ Відп. редактор В. І. Боритко. Київ, 2004. 302 с.
31. Дерезюк Н.П. Умови формування ефективного стилю керівництва освітніми установами: Автореф. дис к-та пед.наук. Київ, 2009. 20 с.
32. Державно-громадське управління загальною освітою: теорія і практика: Матеріали науково-практичної конференції. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, 2008. 280 с.
33. Десятов Т.М., Коберник О.М. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом. Харків: Основа, 2003. 78 с.
34. Друкер П. Ф. Завдання менеджменту в ХХІ столітті. Київ: Вид-во «Алгол», 2003. 272 с.
35. Економіка, культура, освіта в ХХІ столітті. Перспективи розвитку. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2012. 306 с.
36. Жмут К., Голдсміт Дж. Кінець менеджменту і становлення організаційної демократії. Київ, 2004. 368 с.
37. Жовнір Н. М. Управління організаційною та інноваційною культурою в системі регіонального розвитку. *Економіка і регіон*. 2004. № 1(2). С.45–47.
38. Зайченко А.Б. Організаційна культура як чинник формування

- професійного менталітету вчителя: автореф. дис... к-та. пед. наук. Київ, 2000. 20 с.
39. Зарецька І.І. Комунікативна культура керівника і педагога. Київ: Вересень, 2012. 160 с.
40. Камерон К., Куинн Р. Диагностика и изменения организационной культуры. СПб.: Питер, 2001. 311 с.
41. Карамушка Л. М., Шевченко А. М. Організаційна культура загальноосвітніх навчальних закладів: науково-методичний посібник. Біла Церква : КОШОПК. 2013. 104 с.
42. Козленко В. Д. Управління організаційною культурою. Київ: Вид-во Академії Пед. Наук, 2000. 270с.
43. Конаржевський Ю.О. Проблеми внутрішньошкільного управління. Київ: Освіта, 2009. 91 с.
44. Красовский Ю.Д. Організаційна поведінка: Навчальний посібник для ВНЗ. Київ: Вища школа, 2003. 320 с.
45. Кричевський Р. Л. Якщо Ви керівник ... Елементи психології менеджменту в повсякденній роботі. Київ: Алгол, 2006. 384с.
46. Курдюмова І.М. Демократія в управлінні освітою: досвід зарубіжних країн. Київ: Ін-т управління освітою, 2003. 143 с.
47. Лазаренко В.С. Системний розвиток школи. Київ: Нова школа, 2005. 304 с.
48. Лазаренко В.С., Поташник М.М. Як розробити програму розвитку школи. Київ: Нова школа, 2003. 237 с.
49. Максвелл С. Дж. Шеф и его команда: Пер. с англ. СПб.: Питер, 2000. 246 с.
50. Максименко С. Д. Організаційна культура: системно-психологічні описи: Навчальн. посібник. Київ: Ін-тут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2014. 230 с.
51. Маллінз Л. Менеджмент і організаційна поведінка: навчально-практичний посібник; Пер. з англ. Т. Цеханович та ін. Київ: Нове знання, 2003. 640 с.

52. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., Знание, 1996. 308 с.
53. Маслоу А.Г. Маслоу про менеджмент: самоактуалізація, просвітлений менеджмент, організаційна теорія. СПб.: Пітер, 2003. 416 с.
54. Маслоу А.Г. Мотивація і людина. СПб.: Евразія, 1999. 479 с.
55. Менегетті А. Психологія лідера. Москва: Онтопсихологія, 2001. 208 с.
56. Менеджмент персоналу: навч. посіб. / В.М. Данюк, М. Петюх, С.О. Цимбалюк; за заг. ред. В.М. Данилюка. Київ: КНЕУ, 2005. 398 с.
57. Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф. Основи менеджменту. Київ: А.С.Київ, 2015. 704 с.
58. Михальчук В. І. Соціально-психологічні аспекти управління. Стиль і методи роботи керівника. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. 114 с.
59. Модернізація освітнього процесу в початковій, основній і старшій школі: варіанти рішення : Рекомендації для дослідно-експериментальної роботи шкіл / А.Г. Каспаржак, Л.Ф. Іваненко, К. Митрофанов / Під ред А.Г. Каспаржака. Київ: Освіта, 2014. 416 с.
60. Мосійчук О.М. Якість управління школою: якою вона має бути. Київ: Вересень, 2001. 160 с.
61. Мурашко Є.М., Богоявленська А.Є. Рекомендації з організації управлінської діяльності адміністрації школи. Київ: ВЦ «Педагогічний пошук», 2008. 104 с.
62. Немченко Н.В. Школа досягнень: початок шляху до успіху. Київ: Вересень, 2002. 159 с.
63. Ньюстром Д. Организационное поведение: поведение человека на рабочем месте. СПб.: Питер, 2002. 447с.
64. Окса М.М. Стратегічний менеджмент в освіті: навч. посіб. Мелітополь: МДПУ, 2007. 178 с.
65. Організаційна культура : навчально-методичний посібник / уклад.: Т. Е. Василевська, В. М. Князев, А. В. Лапінцев ; за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна, А. О Чемириса та ін. Київ: Вид-во НАДУ. 2007. 32 с.
66. Орлюк Т. В. Перспективне планування розвитку школи. Київ: Вересень,

2000. 192 с.

67. Остаповець Н.М., Даниленко Л.І. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-психологічний аспект. Київ: Школяр, 2005. 302 с.

68. Первін Л. Психологія особистості: теорія і дослідження. Київ: Аспект Прес, 2000. 607 с.

69. Пікельна В.С. Управління школою: у 2-х ч. Харків: Основа, 2004. 112 с.

70. Платонов К. К. Короткий словарь системы психологических понятий. М.: Высшая школа, 2004. 287 с.

71. Плаус С. Психологія оцінки і ухвалення рішення. Київ: Думка, 2018. 364 с.

72. Попова И.Н. Культура школы как феномен педагогической теории и практики: автореф. дис. канд. пед. наук. Владимир: Владимирский педуниверситет, 2004. 20 с.

73. Портнов М.Л. Праця керівника школи. Київ: Освіта, 2004. 192 с.

74. Поташник М.М.. Управління сучасною школою. Київ: Освіта, 2002. 352 с.

75. Поташник М.М.. Якість освіти: проблеми і технології управління. Київ: А.С.Київ, 2004. 186 с.

76. Пригожий О.І. Сучасна соціологія організацій. Київ: Інтерпракс, 2005. 165 с.

77. Радул А.А., Радул К.А. Вступ у менеджмент: соціологія організацій і управління. Харків: Вид-во Харківська інженерно-педагог. академія, 2005. 195 с.

78. Радченко І.П. Наукова організація праці в школі. Київ: Освіта, 2009. 98 с.

79. Родіну О. А. Концепція організаційної культури: походження і суть. Київ: Школа Бізнесу, 2017. 200 с.

80. Розвиток управлінської компетентності: Навчальний посібник / За ред. З.Ш. Атаян. К: СІСМ Лінк, 2000. 153 с.

81. Рос Л., Нісбетт Р. Людина і ситуація. Уроки соціальної психології. Київ: Аспект-прес, 2000. 429 с.

82. Рюттінгер Р. Культура підприємництва (секрети ділового успіху). Київ:

ЕКОН, 2012. 240с.

83. Саймон Г. А. Менеджмент в організаціях: Пер. з англ. Київ Думка, 2016. 68 с.

84. Селевко Г. К. Сучасні освітні технології. Київ: Освіта, 2008. 256 с.

85. Сенге П. Танець змін: нові проблеми самонавчальних організацій. Пер. з англ. Київ: «Олімп-бізнес», 2013. 624 с.

86. Симоненко В. П. Директорові школи про управління навчально-виховним процесом. Київ: Нова школа, 2017. 130 с.

87. Сметанський М.І., Галузяк В. М. Професійна відповідальність як риса особистості. *Рідна школа*. 1994. №1-2. С.68-70.

88. Сметанський М.І., Галузяк В. М., Слободянюк М.І., Шахов В.І. Атестація загальноосвітніх шкіл: монографія. Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2001. 310 с.

89. Спицнадель В. М. Теорія і практика ухвалення оптимальних рішень. Київ: Бізнес-прес, 2012. 394 с.

90. Співак В. А. Організаційна поведінка і управління персоналом. Київ: Либідь, 2012. 416 с.

91. Супець Н.С. Управління загальноосвітньою школою. Тернопіль: Тернопільський національний університет імені В. Гнатюка, 2016. 128 с.

92. Таран Л.В. Педагогічні основи управління школою. Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, 2009. 142 с.

93. Темрюков Ю.Ю. Управління педагогічним колективом: шляхи взаємодії. *Проблеми і перспективи розвитку професійної компетентності організаторів освіти : Зб. праць Міжнародної наук.-практ. конференції*. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. 322 с.

94. Темрюков Ю.Ю. Формування організаційної культури освітнього закладу. *Розвиток професійної компетенції учасників освітнього процесу як провідна умова забезпечення якості освіти : Зб. праць X-ої Міжнародної наук.-практич. конференції*. Київ: ТОПКРО, 2005. 322 с.

95. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти: науково-

- методич. посіб. / Л.М. Калініна, Н.М. Островерхова, А.Ф. Остапенко; за ред. Л.М. Калініної. Київ: ПП «Актуальна освіта», 2007. 310 с.
96. Толочек В. О. Стилї професійної діяльності. *Стиль людини: психологічний аналіз*. Київ, 2008. 273 с.
97. Третьяк П. І. Оперативне управління якістю освіти в школі. Теорія і практика. Нові технології. Умань.: ТОВ Жовтий О.О., 2004. 368 с.
98. Третьяк П. І. Управління школою за результатами: практика педагогічного менеджменту. Київ: Нова школа, 2007. 288 с.
99. Управління закладами середньої освіти: психологічні аспекти: навч. посіб. / За ред. Л.М. Карамушки. Київ: Ін-тут психології Г.С. Костюка АПН України, 2001. 222 с.
100. Управління людськими ресурсами / За ред. М. Пула і М. Уорнера. Пер. з англ. Київ: Думка, 2017. 1200 с.
101. Управління організаційними системами: концептуальні підстави і моделі: Збірник наукових праць. Київ: НПУ ім. Н.П. Драгоманова, 2011.- 319 с.
102. Уткін Є.О. Історія менеджменту. Київ: Думка, 2007. 264 с.
103. Ушаков К. М. Розвиток організації: у пошуках адекватних теорій. *Педагогіка і психологія*. 2013. №4. С. 45- 56.
104. Ушаков К.М. Організаційна культура: поняття і типологія. *Директор школи*. 2005. №3. С. 14-19.
105. Ушаков К.М. Ресурси управління шкільною організацією. Київ: Вересень, 2014. 140 с.
106. Фадєєва О.Т. Соціологія і психологія в управлінні персоналом. Харків, Основа, 2002. 278 с.
107. Філонович С.Р. Лідерство і практичні навички менеджера. Київ: Інфра, 2009. 274 с.
108. Фогель А.Р. Психологія становлення особи професіонала. Київ, 2005. 175 с.
109. Фролов Т. П. Системний підхід в управлінні педагогічним процесом у

школі. Київ, 2004. 147 с.

110. Фрэнкин Р. Мотивация поведения: биологические, когнитивные и социальные аспекты. СПб.: Питер, 2003. 560 с.

111. Холковська І.Л. Шляхи формування партнерських відносин між викладачем і студентами в освітньому процесі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія»*. Випуск 56. Вінниця, 2018. С. 185-192.

112. Холодна М.А. Когнітивні стилі: про природу індивідуального розуму. Київ: Ін-тут психології імені Г.С. Костюка, 2002. 303 с.

113. Шайо А. Самообмеження влади (стислий курс конституціоналізму). Київ: Юрист, 2001. 292 с.

114. Шамрай Т. І., Давиденко Г.М. Управління освітніми системами: Навчальн. посібник для студ. вищ. пед. навчальн. закладів. Київ: «Академія», 2002. 347 с.

115. Шевченко А. М. Оцінка працівниками загальноосвітніх навчальних закладів традиційного та традиційного типів рівня розвитку організаційної культури. *Актуальні проблеми психології* / ред. кол. : С. Д. Максименко (гол. ред.). Київ: «А.С.К.», 2010. Т. 1, ч. 25/26. С. 86-92.

116. Шейн Е.Х. Організаційна культура і лідерство / Пер. з англ. під ред. В. А. Співака. Київ: Думка, 2012. 336 с.

117. Шекшня С.В. Управління персоналом сучасної організації. Київ: Бізнес-школа, 2005. 246 с.

118. Шелдрейк Дж. Теорія менеджменту: від тейлоризму до японізації / Пер. з англ. під ред. В. А. Співака. Київ: Думка, 2016. 352 с.

119. Шепіт Л.А. Методологія психолого-педагогічних досліджень. Харків: Основа, 2004. 268 с.

120. Шипунов В. Г., Кишкель Є.М. Основи управлінської діяльності : управління персоналом, управлінська психологія, управління на підприємстві. Київ: Вища школа, 2009. 304 с.

121. Шкуро Р. С. Директор школи і мікроклімат педагогічного колективу.

Київ, Вересень, 2017. 116 с.

122. Шкуро Р. С. Соціально-психологічні проблеми керівництва педагогічним колективом. Київ: Вересень, 2018. 138 с.

123. Шпак І.К. Наукові основи мотиваційного програмно-цільового управління. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. 71 с.